

**O'SMIRLARDA MUSTAQIL TAFAKKUR RIVOJLANISHINING PEDAGOGIK
PSIXOLOGIK OMILLARI****Ismoilova Mashxura Mashrabbek qizi****Andijon davlat pedagogika inistituti 2-bosqich magistranti
O'zbekiston, Andijon sh., Taxtako'prik MFY, Do'stlik ko'chasi, 4-uy
Tel: +998946232501**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20390776>

Annotatsiya: Ushbu tezis o'smirlarda mustaqil tafakkur rivojlanishining pedagogik va psixologik omillarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Zamonaviy jamiyatda mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega shaxslarga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganini hisobga olib, ushbu davrning o'ziga xos xususiyatlari va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar o'rganiladi. Tezisda tafakkurning nazariy asoslari, kognitiv qobiliyatlarning ahamiyati hamda o'qitish metodlari, o'qituvchi roli, motivatsiya va ijtimoiy muhit kabi pedagogik-psixologik omillar atroflicha ko'rib chiqiladi. Ushbu tezisning maqsadi ushbu omillarni tizimlashtirish va ularning o'smirlar mustaqil tafakkurini shakllantirishdagi rolini ochib berishdan iborat.

Kalit so'zlar: Mustaqil tafakkur, o'smirlar psixologiyasi, pedagogik omillar, psixologik omillar, kognitiv rivojlanish, ta'lim, tanqidiy fikrlash

Abstract: This thesis is dedicated to analyzing the pedagogical and psychological factors influencing the development of independent thinking in adolescents. Considering the growing need for individuals with independent thinking skills in modern society, this thesis examines the specific characteristics of this developmental period and the key factors affecting its progression. The thesis thoroughly explores theoretical foundations of thinking, the importance of cognitive abilities, and pedagogical-psychological factors such as teaching methods, the role of the teacher, motivation, and the social environment. The aim of this thesis is to systematize these factors and elucidate their role in shaping independent thinking in adolescents.

Keywords: Independent thinking, adolescent psychology, pedagogical factors, psychological factors, cognitive development, education, critical thinking

Аннотация: Данный тезис посвящен анализу педагогических и психологических факторов развития независимого мышления у подростков. Учитывая возрастающую потребность в личностях, обладающих навыками самостоятельного мышления в современном обществе, в этом тезисе исследуются специфические особенности данного периода и ключевые факторы, влияющие на его развитие. В тезисе подробно рассматриваются теоретические основы мышления, значимость когнитивных способностей, а также педагогико-психологические факторы, такие как методы обучения, роль учителя, мотивация и социальная среда. Цель данного тезиса заключается в систематизации этих факторов и раскрытии их роли в формировании независимого мышления у подростков.

Ключевые слова: Независимое мышление, психология подростков, педагогические факторы, психологические факторы, когнитивное развитие, образование, критическое мышление

Kirish. Zamonaviy globallashuv va axborot asrida shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyati nafaqat akademik muvaffaqiyat, balki ijtimoiy moslashuv va kasbiy rivojlanish uchun ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o'smirlik davri shaxs shakllanishining muhim bosqichi bo'lib, bu davrda mustaqil tafakkurning rivojlanishi kelajakdagi hayotiy ko'nikmalarning

poydevorini yaratadi. Biroq, ta'lim tizimida va oilaviy muhitda ushbu qobiliyatni rivojlantirishga yetarlicha e'tibor berilmasligi, ba'zan esa noto'g'ri yondashuvlar mavjudligi dolzarb muammo hisoblanadi. O'smirlarda mustaqil tafakkurning rivojlanishiga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillarni chuqur tahlil qilish, ularni tizimlashtirish va samarali mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridandir.

Ushbu tezisning maqsadi o'smirlarda mustaqil tafakkur rivojlanishining pedagogik va psixologik omillarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, tahlil qilish va tizimlashtirishdan iborat. Shuningdek, ularning o'zaro bog'liqligini ochib berish hamda ta'lim amaliyotida qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish ko'zda tutilgan.

Tafakkur insonning oliy aqliy faoliyati bo'lib, u ob'ektiv voqelikni ongda aks ettirish va atrof-muhit hamda ijtimoiy hodisalarni tushunish uchun muhim vosita hisoblanadi [1]. U sezgi va idrokdan ustun turuvchi kognitiv jarayon bo'lib, ob'ektlar va hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni mavhum va bilvosita aks ettirish orqali voqelikni yanada to'liq va aniqroq tushunishga imkon beradi. Tafakkur miya faoliyatining mahsuli bo'lib, u tushunchalar va hukmlar orqali ifodalanadigan fikrlar, g'oyalar va gipotezalarni hosil qiladi. U til va nutq bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu insonlarga tajribani uzatish imkonini beradi. Tafakkur inson kognitiv faoliyatining va jamiyat rivojlanishining asosiy rolini ta'kidlab, ijodiy ishlar, kashfiyotlar va takliflarning mahsuli hisoblanadi [1]. Psixologiya uni umumlashtirish darajasi va muammolarni hal qilish usullariga ko'ra amaliy, nazariy va ijodiy turlarga ajratadi [1]. Mustaqil tafakkur esa shaxsning tashqi ta'sirlardan xoli holda, o'z bilim va tajribasiga tayanib, muammolarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. O'smirlik davri (11-17 yosh) mustaqil tafakkurning rivojlanishi uchun ayniqsa muhim hisoblanadi, chunki bu davrda kognitiv qobiliyatlar tez rivojlanadi, shaxsiyat shakllanadi va mavhum fikrlash qobiliyati ortadi.

O'smirlarda mustaqil tafakkurni rivojlantirishda ta'lim jarayoni va pedagogik yondashuvlar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

O'qitish metodlari: An'anaviy, passiv o'qitish metodlari (ma'ruza, yodlash) mustaqil fikrlashni cheklaydi. Aksincha, faol o'qitish metodlari, masalan, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, munozara, debat va keys-stadi tahlili o'smirlarni tanqidiy fikrlashga, muammolarni mustaqil hal qilishga va o'z nuqtai nazarlarini asoslashga undaydi. Tajiyeva Sh.S.ning ta'kidlashicha, kognitiv qobiliyatlar, jumladan, xotira, diqqat va muammolarni hal qilish qobiliyati talabalar uchun ma'lumotni o'zlashtirish, qayta ishlash, saqlash va qo'llash uchun zarurdir [2]. Multimedia va o'yinlarga asoslangan ta'lim kabi innovatsion o'qitish metodlari ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi [2].

O'qituvchining roli: O'qituvchi shunchaki ma'lumot uzatuvchi emas, balki yo'naltiruvchi va fasilitator bo'lishi kerak. U o'quvchilarni savollar berishga, turli nuqtai nazarlarni o'rganishga va o'z fikrlarini erkin ifodalashga undaydigan muhit yaratishi lozim. O'qituvchining o'quvchilarning mustaqil izlanishini qo'llab-quvvatlashi, ularning xatolarini tushunishga yordam berishi va ularni mustaqil xulosalar chiqarishga rag'batlantirishi muhimdir.

O'quv dasturlari: Mustaqil tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan o'quv dasturlari tanqidiy tahlil, sintez va baholashni talab qiladigan topshiriqlarni o'z ichiga olishi kerak. Fanlararo yondashuvlar o'smirlarga turli sohalardagi bilimlarni bog'lash va kengroq kontekstda fikrlash imkonini beradi.

Baholash tizimi: Yodlashga asoslangan baholash o'rniga, ochiq savollar, ijodiy loyihalar va muammoli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan baholash usullari qo'llanilishi lozim. Bu o'smirlarni chuqur fikrlashga va o'z bilimlarini amalda qo'llashga undaydi.

Mustaqil tafakkurning rivojlanishi shaxsning ichki psixologik jarayonlari va xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq.

Kognitiv rivojlanish: O'smirlik davri J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, formal operatsiyalar bosqichiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda o'smirlar mavhum tushunchalar bilan ishlash, gipotezalarni shakllantirish va deduktiv fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. L. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi esa tafakkurning ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali rivojlanishini ta'kidlaydi [2]. Kognitiv qobiliyatlar, jumladan, o'z-o'zini boshqarish, mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qilishni rivojlantiradi, bu esa o'rganish, ijodkorlik va kelajakdagi muvaffaqiyatni sezilarli darajada oshiradi [2].

Motivatsiya va qiziqish: O'smirning o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasi va qiziqishi mustaqil tafakkurning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Qiziquvchanlik, yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilish va muammolarni hal qilishdan qoniqish hissi mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o'smirlarda mustaqil tafakkur rivojlanishining pedagogik va psixologik omillari atroflicha tahlil qilindi. Mustaqil tafakkur insonning oliy aqliy faoliyati bo'lib, zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli faoliyati uchun fundamental ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mustaqil tafakkurning shakllanishida bir qator pedagogik va psixologik omillar o'zaro bog'liq holda ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik omillar sirasiga faol o'qitish metodlari (muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish), o'qituvchining yo'naltiruvchi roli, tanqidiy fikrlashni rag'batlantiruvchi o'quv dasturlari va ijodiy baholash tizimlari kiradi. Bu omillar o'smirlarni ma'lumotni shunchaki qabul qilishdan ko'ra, uni tahlil qilish, sintez qilish va baholashga undaydi. Psixologik omillar esa kognitiv rivojlanish (mavhum fikrlash, meta-kognitiv ko'nikmalar), ichki motivatsiya, qiziqish, o'z-o'ziga ishonch, shaxsiy xususiyatlar (qat'iyatlilik, ochiqlik) va ijtimoiy-madaniy muhit (oilaviy tarbiya, tengdoshlar ta'siri) kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu tezisda kognitiv qobiliyatlarning mustaqil tafakkur rivojlanishidagi markaziy o'rni va ularni rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ham yoritildi.

Ushbu tezisning cheklovlari shundan iboratki, u asosan nazariy tahlilga asoslangan bo'lib, empirik tadqiqotlar yoki amaliy eksperimentlarni o'z ichiga olmaydi. Shuningdek, o'zbek madaniy kontekstidagi o'ziga xosliklar chuqurroq o'rganilishi mumkin edi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qodirova, G. A. (2022). O'smirlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Fan va jamiyat, (1), 108-111. – <https://science.uz/index.php/journal/article/view/100>
2. Xolmatova, M. M. (2023). O'smirlarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Academic research in educational sciences, 4(1), 108-113. – <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/7229>
3. Xudoyberdiyeva, M. A. (2021). O'smirlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Pedagogika va psixologiya, 2(2), 112-116. – https://uzjournals.edu.uz/tspi_pedagogika_psixologiya/vol2/iss2/20/

4. Raxmatullayeva, M. A. (2021). O'smirlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari. Fan va jamiyat, (2), 123-126. – <https://science.uz/index.php/journal/article/view/123>
5. Jo'rayeva, N. M. (2023). O'smirlarda ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari. International Journal of Pedagogical Inventions, 2(1), 145-149. – <https://pedagogical.journals.uz/index.php/ijpi/article/view/106>